

"Yaşamın Ucuna Yolculuk" yapan Tezer Özlü 10 Eylül'de 80 yaşına girdi. Biz de bu vesileyle hem Özlü'nün yaşamını hem de ondan bağımsız düşünülemez yazma ve düşünme biçimlerini hatırlamak istedik.

Kalbini susturamayan Tezer Özlü 80 yaşında

1952'de İstanbul'a gelen bir kız düşünü. O güne dek babasının işi sebebiyle bir şehirden diğerine sürüklenmiş. Kütahya, İzmir, Bolu. Kendi tabiriyle Türkiye'nin kasaba hayatını tatmış, hatta okula da Bolu'nun Gerede ilçesinde başlamış. Derken İstanbul. O yılların İstanbul'u başka tabii. Özlü'nün "Çocukluğun Soğuk Geceleri"nde hatırlattığı nostaljik detaylar: Sobalı evler, bakkallar, veresiye, Atlas Sineması, sütçüden alınan süte benzemeyen, 'kaynatılmadan içilen' pastörize süt, misafirin eline dökülen kolonya, kitap okuyan, ders çalışan her çocuğa verilen altın öğütler: "Işık soldan gelmeli, kitap 35-40 cm uzakta olmalı..." Bu kız çocuğu, o ışıkta "Sisler Bulvarı"nı okuyor. Atilla İlhan misali kalbini susturamadığı da o günleri anlatışından belli.

Tezer Özlü'nün kaleminden okuduğunuzda, ailesinin ağabeyi Demir'i şımarttığı izlenimine kapılıyorsunuz. Demir Özlü, İstanbul Erkek Lisesi'nde okuması için önden İstanbul'a gönderilmiş. Tezer Özlü annesiyle Gerede'de, geride kalmış. Acımasız bir dürüstlikle yazıyor o günleri. Acımasız bir dürüstlikle yaşadığı hissine kapılıyorsunuz. Ailesine bakıyor, "Bütün küçük burjuvalar gibi, sorumlulukların zorunluluğu ile bağlılar birbirlerine. Her sabah ve her gece öylesine sevgisiz ki," diyor. Ağabeyinin kendi odasının olmasından yakınıyor. Ağabeyinin kendisini anlamamasından yakınıyor. O yaşamdaki yakınıyor. Daha ilk sayfalarından belli, bu kız gitmek istiyor. O evden gitmek istiyor, o kentten gitmek istiyor.

VURUCU SAHNELER

Gidemiyor tabii çünkü daha çocuk. Duramayan biri için -ki kendisinin "Ya-

ZEYNEP SIMPSON

şamın Ucuna.Yolculuk"ta bağıra bağira söylediği bir şey bu- gidememek kadar boşucusu yoktur. Onu Avusturya Kız Lisesi'ne yazdırıyorlar. Rahibeler, sabah ayinleri, Almanca derken Anadolu'dan sonra kültür şokunun dik âlâsı. Çıksız bir hayat olmasa da zor bir ergenlik dönemi geçiriyor. Belki de o yüzden "Çocukluğun Soğuk Geceleri"nin ilk sayfalarında heyecanlı çocukluk anılarından ilk intihar girişimine atlıyor. "Ölüm düşüncesi izliyor beni. Gece gündüz kendimi öldürmeyi düşünüyorum. Bunun belli bir nedeni

yok. Yaşansa da ölün, yaşanmasa da. Bir kaygı yalnız. Beni kendimi öldürmeyi denemeye iten bir kaygı," diye yazıyor. Özlü'nün en sevdiğim özelliklerinden biri bu. Olayları kronolojik sırayla aktarmıyor. Bir giriş, gelişme, sonuç var ama aradaki bağı kurmak için bulmacayı, duyguların tetiklediği çağrışımları çözmeniz gerek. Bir sahneden diğerine atlıyor, diyaloglar birbirine karşılıyor. Okurun ne anlayacağı umursuyor mu, şüpheliyim. Bir öyküden yola çıkıyorsunuz, nereye varacağınız size kalmış. Kitaplarının güzelliği

de harika cümleler kurabilme becerisinden değil, asgari sayıda cümleyle anlatıldığı sahnelerin vuruculuğundan, kendini ifade edişindeki samimiyetten ve bence onun da özünde yatan umursamazlıktan, döbralıktan geliyor. Bir de mahrem denen şeyleri konuşma, yazma cesaretinden. Özlü'nün kafasında tabu, anılarında da sansür yok.

SIĞINACAK BİR LİMAN

Fakat bir karanlık var. Hangi şehirde olursa olsun çok uzun süre duramıyor. Ka-

Tezer Özlü'nün eserlerini ve Leylâ Erbil'e yazdığı mektupları Yapı Kredi Yayınları okurla buluşturuyor.

çıyor ama her neden kaçırırsa gittiği yere de götürüyor olacak ki bir türlü sığınacak güvenli bir liman bulamıyor. Avusturya Lisesi ve Almanca öğrenmenin açtığı kapı sayesinde Almanya'ya gidiyor. Aldığı eğitimin kendisini geliştirmektense beynini saçma sapan şeylerle doldurduğunu düşünüyor. Doğal olarak liseyi bitirmenin bir manasından olmadığına karar verip Avrupa'da kalıyor. (Gerçi daha sonra babasının ısrarıyla açıktan İstanbul Erkek'i bitirecek.) Burada tekrar eden bir motif var. Önce kendisine hayatı zehreden ailesi olduğunu, sonra okul olduğunu, ardından toplum olduğunu, kültür çatışması olduğunu düşünüyor. Her seferinde de kaçarak çözmeye çalışıyor sorunu ama teşhis hatalı olduğundan çözüm de işe yaramıyor. Adalet Ağaoglu'nun kardeşi Güner Sümer ile tanışıp bir bakıma aile evinden kurtulmak için onunla evlenmesi de aynı kısır döngünün versiyonlarından. Yazar bir tür cehennemmiş gibi bahsediyor ilişkilerinden. Adam yüzünü okşamaya kalktığında "Ellerin sigara kokuyor, yaklaşma," diyor. Adam annesiyle tanıştığında, "Elleri terli, ben eli terlenen adamla nasıl evleneceğim?" diye soruyor. Yanında bir erkek olmadan uyuyamadığından onunla kaldığından bahsediyor. Başka bir erkekten hamile kalıyor. Önce anlayış gösteren, kararfiller getiren adam, sonra bunu sorun ediyor. Bu tutarsızlık yüzünden adama kızıyor kadın. Aldatılmak istediğinden bahsediyor. Bir de alkolik olduğundan. Birbirlerini suçlayıp duruyorlar. Evlilik dediği bu cehennem mimarının kendisi olduğunu kabullenmiyor. Yabancıları iyi anlıyor. Yakınındakileri ise çözemiyor.

"CEHENNEM BAŞKALARIDIR"

Tezer Özlü'nün yazdıklarını okuduğunuzda "Cehennem başkalarıdır," sloganını ne kadar benimsediğini görebiliyorsunuz. Özlü'nün ilk gönüllü ölüm'nün, toplumsal bir olgu olduğunu iddia eden Fransız sosyolog Durkheim'a "işte bu" derirtecek bir gerekçesi var kendi intihar girişiminin: "Sanki güzel bir ölü gövdeyle öç almak istediğim insanlar var. Karşı çıkmak istediğim evler, koltuklar, halılar, müzikler, öğretmenler var. Karşı çıkmak istediğim kurallar var. Bir haykırış! Küçük dünyanız sizin olsun." Sonrası akıl hastanesi. Elekt-roşoklar. Hastaneden çıkış. "İntihar düşüncesi peşimi bırakıyor. Çoğunluk gibi

doğal ölümü bekleyeceğim," diye yazıyor artık. Kitabın daha 20'nci sayfası bile değil ama öyle olmayacağını, bunu başka intihar girişimlerinin izleyeceğini biliyor-sunuz.

Manik-depresif teşhisi koyuyorlar Özlü'ye. Hiç anlamadığı bir adamdan boşanıyor, ileride hiç anlamadığının ortaya çıkacağı başka bir adamla, Erden Kiral ile evleniyor. Yürümesi mümkün olmayan bir evlilik daha. Deniz adını verdiği bir çocuğu oluyor bu evlilikten. "Eski Bahçe Eski Sevgi" yayımlanıyor.

KORKUNÇ ŞEYLER

Sade bir kitap "Eski Bahçe Eski Sevgi". En korkunç şeyleri son derece sıradanmışçasına yazabildiğini gösteriyor Özlü. Okuduğunuz cümlede ifade edilen şeyin nasıl bir kâbus olduğunu hemen algılamıyorsunuz ama bir şekilde aklınızda kalıyor ve yavaş yavaş bilincinize sızıyor. Kısacık bir diyalog (veya monolog) okurda buhran yaratabiliyor. Tezer Özlü, gündelik eylemleri, sokakta gördüğü rastgele şeyleri, otobüs bekleyişini, masadaki iki şişeyi, iç içe geçen avlulardaki büyük tahta kapıların büyük demir anahtarlarını Proust'luk bir çağrışımlar selini tetikleyecek şekilde yazabiliyor. "Kendiliğinden oluşan öyküler" dediği, anlattığı ama sahiplenmediği öyküler var. Kent günceleri var, Nis'in geniş bulvarları, Cenova'nın Galata'yı anımsatan karanlık ve yağmurlu sabahları, Berlin'in yetmeyen geceleri, Milano'nun yorgunluğu, Torino'nun trenleri, Storkwinkel'in çıplaklıklarından sıyrılmaya çalışan ağaçları, Gölcük'ün Bozdağları, 'McDonald's Lokantası', İstanbul'un kafe değil kahveleri. Hamburg, Berlin, Viyana derken dört nala gidercesine sahneleri, cümleleri birbirinin üstüne bindirmesi, kendi içinde anlaşılır ama birleştiğinde kafa karıştıran bir olaylar dizisi yaratması. Ve hep ölüm. Köşe başında, düşüncelerinde, algısında: "Kimse senin kadar güzel, hiç kimse senin kadar canlı gitmedi ölüm." Ah, işte ölümü bir çıkış olarak gören o romantizm.

ÇİFTE STANDART

Toplumlar tarih boyunca intihara olumsuz gözle baksa da yüceltildiği durumlar da çoktur. Antik Yunan'da hem eziklik hem kahramanlık olabilmesi, sa-

murayların harakiri'si, kendini yakan Budist keşişin bir savaşının sembolüne dönüşmesi... Kendini kurban etmek. Ama nedense bu durum kadınlara pek layık görülmez. Erkek için kendini öldüren kadının acınasıdır, kadın için kendini öldüren erkek kahramandır. Erkekte güçlülük, kadında güçsüzlük işarettir. Kafasına kurşunu sıkan Ernest Hemingway baba adamdır, kafasını fırına sokan Sylvia Plath ise zavallıdır. Kendini kayalıklardan denize atan Sappho için bile "kayılcıya olan aşkından intihar etti" denilir. (Üstelik bunu yazan kendini "aşk sanatında usta sayan bir şairdir.) Çifte standart desem ne fark edecek?

Tezer Özlü de bu yolu seçenlerden. Bunu nasıl yaptığını "Yaşamın Ucuna Yolculuk'ta detaylarıyla yazıyor. Türkiye'de genelde utarılan bir şeydir intihar, o yüzden pek bahsedilmez. Ölenin ailesi utanır, ölemeyenin kendisi utanır. (İstatistiklere göre de ağırlıklı olarak sağlık sorunları yüzünden gerçekleştirilmektedir.) Tezer Özlü'nün "Yaşamın Ucuna Yolculuk'taki belki de en büyük başarısı utancı bu denklemden çıkarmak. İntiharı ateşe uçan bir pervaneden, kendini kırya atan balınadan bahseder gibi yazmak. (Kendininkini değil tabii, Pavese'ninkini.) Ölümünden bahsedişine baktığımızda bunların örtbas etmeye çalıştığı edimler, düşünceler olmadığını açıkça görüyorsunuz. Kendi iç sesi bir yana, Pavese'den alıntılama seçtiği, "Sen düşüncelerle yaşıyorsun, diğerleri gerçeklerle," gibi cümlelere bakılırsa çizginin sağlıklı tarafında olmadığını farkında. Kımillerinin iddia ettiği gibi beynindeki kimyasal bir dengesizlik yüzünden mi deniyor ölmeyi, onu bilemem. Okuduklarımıza bakarak şunu söyleyebilirim, histerik serzenişler değil sebepleri. Lakin kafasının içinin gürültülü olduğu da belli.

Yukarıda bahsettiğim farkındalığın ve gürültünün en belirgin örneklerinden biri de şu paragraf: "Ne düzenli bir iş, ne iyi bir konut, ne sizin 'medenî durum' dediğiniz durumsuzluk, ne de başarılı bir birey olmak ya da sayılmak benim gerçeğim. Bu kolay olgulara ben de eriştim. Hem de hiçbir çaba harcamadan. İstediyiniz düzene erişmek o denli kolay ki." Ve başka bir paragrafta da şöyle ekliyor: "Sizin düzeninizle, akıl anlayışınızla, namus an-

layışınızla, başarı anlayışınızla hiç bağdaşan yönüm yok. Aranızda dolaşmak için giyiniyorum. Hem de iyi giyiniyorum. İyi giyinene iyi yer verdiğiniz için. Aranızda dolaşmak için çalışıyorum. (...) Hiçbir çaba harcamadan bunları yapabiliyorum. Bir şey yapıldı sanıyorsunuz. Yaşamım boyunca içimi kemirttiniz. Evlerinizle. Okullarınızla. İş yerlerinizle. Özel ya da resmi kuruluşlarınızla içimi kemirttiniz. Ölmek istedim, dirilttiniz. Yazı yazmak istedim, aç kalırsın, dediniz. Aç kalmayı denedim, serum verdiniz. Delirdim, kafama elektrik verdiniz. Hiç aile olmayacak insanla bir araya geldim, gene aile olduk. Ben bütün bunların dışındayım." Tutunamamak budur işte. Kaybedenler Kulübü'ne bir üye daha. Lord Byron ne demiş, "Anlamaya başlamanın ilk işaretlerinden biri de ölme arzusudur." Belki öyle bir şey Tezer Özlü'nünkü de.

"HER ŞEYİ BIRAKTILAR"

"İşkence yaptılar mı? Hayır, diyor, ama biraz yüzü kızarıırken ekliyor:

"Biraz, herkese yaptıkları kadar." ("Eski Liman")

Yazının girişinde bahsettiğim çağrışım seline yol açan diyaloglara güzel bir örnek. Bu sayfaları okurken birden bugünün hesabının ne zaman kesildiğini hatırladım. Acaba '80'de de '60'ı böyle hatırlamışlar mıdır? Tanıdık manzaralar. Ülkeden ayrılanlar. Hapse atılanlar. Sanki sonsuz bir kısır döngü: "Sokağa her gün ölmek olasılığı, kurşunlanmak olasılığı ile çıkılıyor." Düşünen insanların kanatan, kanırtan, delirten, kendini ayağından vurup duran bir ülke. Yeni kuşakların da artık kendi kâbusları olduğu için '80'ler 'Ha öyle bir şey de vardı' denilecek kadar gerilerde mi kaldı gerçekten? Öyle hissediyorum bu sayfaları okurken. Darbeler de eskiyor belki. Giden gidiyor. Tezer Özlü de gidenlerden ama bu gidişin tasvirinde de çok açık sözlü: "Gittiler. Bütün bu korkuları uzak ülkelerde daha da büyötmeye gittiler. (...) Gittiler. Her şeyi bıraktılar. Kitapları. Çocukluk anılarını, bazı tencerelelerde kalmış, iyi temizlenmemiş yemek kalıntılarını, bir kutudaki yarım çayı. Evin nemini. Karanlığını. Hepsini bıraktılar."

Sürgündeki bir entelektüel o. Bu dönemi Leylâ Erbil'e yazdığı mektuplardan takip etmek mümkün. Almanya'daki Türklerden çok yakınıyor. Onları cahillikle suçluyor. Almanya'yı acımasız bir kapitalizme yenik düşmekle suçluyor. Türk entelektüelleri, ülkelerini doğru temsil etmemekle suçluyor. Avrupa'yı Orta Çağ tutuculuğuyla suçluyor ve kendisini hasta ettiğinden bahsediyor. Yaşadığı yerde rahat olsa da Türkiye'yi özlüyor. (Ama gerçekçi bir Türkiye değil bu özlediği, bir illüzyon.) 43 yaşında Zürih'te kanserden ölen Tezer Özlü, bir tabutta dönüyor Türkiye'ye. Aşyan'a gömülüyor. ■